

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง

ในการศึกษาระบบการเมืองที่กำลังพัฒนานั้น นักรัฐศาสตร์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะทันสมัยในแต่ละช่วงนั้นอาจก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า วิกฤตการณ์ทางการเมือง (political crisis) ขึ้นได้เสมอ^๑ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะศึกษาเพื่อทำความเข้าใจว่า วิกฤตการณ์ทางการเมืองคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยอื่น ๆ ของระบบการเมืองอย่างไร

ถ้าจะพิจารณาตามความหมายของศัพท์แล้ว คำว่า "วิกฤตการณ์" หรือ "crisis" ตามคำอธิบายที่มีอยู่ในพจนานุกรมเวสเตอร์มีความหมายดังนี้

"วิกฤตการณ์ คือ ช่วงเวลาที่จะมีการตัดสินใจว่ากิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งจะต้องดำเนินต่อไป หรือจะต้องการปรับเปลี่ยน หรือต้องยุติลง; เป็นช่วงเวลาแห่งการตัดสินใจที่ตึงเครียด; หัวเลี้ยวหัวต่อ; และยังหมายถึงถึงสภาพที่สิ่งต่าง ๆ จะถูกเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลมาจากการตัดสินใจนั้น"^๒

^๑อาทิ Black, Cyril E. The Dynamic of Modernization : A Study in Comparative History. (New York : Harper and Row, 1966). และ Binder, Leonard, et al. Crises and Sequences in Political Development. (Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1971).

^๒Webster's Third New International Dictionary. Unabridged. (Massachusetts : G & C. Merriam Company Publishers, 1976), p. 538.

เจมส์ เอ โรบินสัน (James A. Robinson)^๑ ได้ อธิบายถึงความหมายของ วิกฤตการณ์พอสรุปได้ว่า วิกฤตการณ์หรือ crisis นั้นเป็นคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า stress (ความฉุกฉลุน) panic (ความอลหม่าน) catastrophe (ความหายนะ) disaster (ความหายนะ) violence (ความรุนแรง) เมื่อมองรวม ๆ แล้ว วิกฤตการณ์ ก็คือสถานการณ์หรือเหตุการณ์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการตัดสินใจ เมื่อพิจารณา ลึกลงไปในเชิงทฤษฎี โรบินสันได้อ้างถึงงานค้นคว้าทางวิชาการของ ไวเนอร์และคาห์น (Wiener & Kahn) ซึ่งได้ทำการศึกษาและประมวลลักษณะของวิกฤตการณ์ว่ามีลักษณะทั่วไปถึง ๑๒ มิติดังนี้^๒

๑. โดยทั่วไปแล้ววิกฤตการณ์ก็คือหัวเลี้ยวหัวต่อของ เหตุการณ์หรือการกระทำ อย่างใดอย่างหนึ่ง
๒. วิกฤตการณ์ก็คือ สถานการณ์ซึ่งบุคคลผู้มีส่วนร่วมมีความต้องการในระดับสูง ที่จะให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง
๓. วิกฤตการณ์จะคุกคามต่อเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของผู้ที่เกี่ยวข้อง
๔. วิกฤตการณ์เป็น เหตุการณ์ที่ตามมาจากการ เกิดขึ้นของผลบางอย่างที่จะกำหนด อนาคตของผู้ที่เกี่ยวข้อง
๕. วิกฤตการณ์ประกอบด้วยจุดบรรจบของ เหตุการณ์ซึ่งมีผลต่อการกำหนด สถานการณ์ใหม่
๖. วิกฤตการณ์สร้างความไม่แน่นอนใจในการควบคุมสถานการณ์และในการสร้าง ทางเลือกต่าง ๆ ที่จะมิต่อในเรื่องนั้น

^๑Robinson, James A. "Crisis" in Sills, David L. (editor). International Encyclopedia of the Social Sciences, V. 3. (New York : MacMillan & Free Press, 1968), pp. 510-514.

^๒Ibid., pp. 510-511.

๗. วิกฤตการณ์ลดความสามารถที่จะควบคุม เหตุการณ์และผลที่จะเกิดขึ้น
๘. วิกฤตการณ์ทำให้เกิดสภาวะฉุกเฉิน ซึ่งมักจะสร้างความฉุกฉะทุกและความวิตกกังวลในบรรดาผู้มีส่วนร่วม
๙. วิกฤตการณ์ก็คือสถานการณ์ซึ่งสารสนเทศ (information) สำหรับผู้มีส่วนร่วมนั้นจะมีความไม่เพียงพออย่างผิดปกติ
๑๐. วิกฤตการณ์เพิ่มความกดดันทางด้านเวลาแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง
๑๑. วิกฤตการณ์ถูกกำหนดโดยความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนร่วมนั้น
๑๒. วิกฤตการณ์เพิ่มความตึงเครียดระหว่างผู้มีส่วนร่วมโดยเฉพาะในวิกฤตการณ์ทางการเมืองซึ่งเป็นวิกฤตการณ์ระหว่างชาติต่าง ๆ

นอกจากนั้น มิลเลอร์และอิสโค (Miller & Iscoe) นักวิชาการซึ่งได้ศึกษาลักษณะของวิกฤตการณ์ในกระบวนการศึกษาทางจิตวิทยาและสังคมวิทยา ก็ได้สรุปลักษณะของวิกฤตการณ์ไว้ในทำนองเดียวกับที่มิลเลอร์และคาน์สรุปไว้ คือ^๑

๑. วิกฤตการณ์นั้นมีลักษณะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยรุนแรงมากกว่าจะเกิดขึ้นแบบเรื้อรังอย่างค่อยเป็นค่อยไป แต่อย่างไรก็ตาม เป็นการยากที่จะกำหนดว่าวิกฤตการณ์แต่ละครั้งจะกินเวลานานเท่าใด
๒. วิกฤตการณ์จะมีผลทำให้เกิดพฤติกรรมซึ่งมักจะ "ไม่พึงปรารถนา" เช่น ความไร้ประสิทธิภาพ
๓. วิกฤตการณ์คุกคามเป้าหมายของบุคคลหรือกลุ่มที่เกี่ยวข้อง

^๑Ibid., p. 511.

๔. วิกฤตการณ์มีลักษณะเป็นสิ่งที่ต้องเทียบเคียงกับสิ่งอื่น (relative) สิ่งซึ่งเป็นวิกฤตการณ์สำหรับบุคคลกลุ่มหนึ่ง หรือผู้มีส่วนร่วมคนใดคนหนึ่งอาจไม่ใช่วิกฤตการณ์สำหรับผู้อื่น
๕. วิกฤตการณ์เป็นสาเหตุของความตึงเครียดในอินทรีย์ (organism) ซึ่งมีทั้งทางกายภาพและความวิตกกังวล

จะเห็นได้ว่าคำอธิบายของไวเนอร์และคาร์ทน์ และมิลเลอร์และฮิสโคกินั้นได้ระบุถึงลักษณะร่วมที่ตรงกันเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ ซึ่งได้แก่ ลักษณะของการคุกคามสิ่งที่เป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ลักษณะอันทำให้เกิดผลอันไม่น่าพึงพอใจ ซึ่งเมื่อรวมกันแล้วก็อาจจะสรุปได้ว่าวิกฤตการณ์เป็นสถานการณ์ซึ่งพึงหลีกเลี่ยง

นอกจากการศึกษาความหมายและลักษณะของวิกฤตการณ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จอห์น แพลท (John Platt) ยังได้ศึกษาปัญหาและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ และได้ทำการจัดระดับของปัญหาและวิกฤตการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในสังคมอเมริกัน ทั้งนี้การจัดระดับปัญหาและวิกฤตการณ์ทำโดยดูจากระยะเวลา (ความยาวนาน) และความเข้มของวิกฤตการณ์ ความเข้มของวิกฤตการณ์ดูจากจำนวนบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์นั้น ๆ และลักษณะของผลกระทบที่ได้รับ ระดับของปัญหาและวิกฤตการณ์ตามแนวคิดนี้แบ่งออกเป็น ๔ ระดับ ระดับที่ ๑ จะเป็นวิกฤตการณ์ที่รุนแรงที่สุด จนถึงระดับที่ ๔ ที่ความรุนแรงของวิกฤตการณ์จะน้อยลงตามส่วน ดังรายละเอียด คือ^๑

- ระดับที่ ๑ ความสูญสลายโดยสิ้นเชิง
- ระดับที่ ๒ ความเสียหายหรือความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ และระบบการเมือง

^๑Platt, John R. "What we must do." Science 166. November 28, pp. 115-1121. อ้างใน Parker, Edwin B. "Technological Change and the Mass Media" ใน Pool, Ithiel de Sola., et al. (editors). Handbook of Communication. (Chicago : Rand Mc Nally College Publishing Company, 1973), P. 637.

- ระดับที่ ๓ ความตึงเครียดที่แผ่ขยายไปกว้างจนเกือบจะไม่สามารถคงสภาพของระบบอยู่ได้
- ระดับที่ ๔ ความระส่ำระสายในระดับกว้าง
- ระดับที่ ๕ ความตึงเครียดที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามมา
- ระดับที่ ๖ ปัญหาอื่น ๆ ที่มีความสำคัญ แต่มีการศึกษาวิจัยอย่างพอเพียง
- ระดับที่ ๗ อันตรายและความมั่งหวังที่เกินความเป็นจริง
- ระดับที่ ๘ ปัญหาซึ่งไม่ใช่วิกฤตการณ์แต่ได้รับความสนใจศึกษามากเกินจริง

จะเห็นได้ว่า การจัดระดับปัญหาสังคมและวิกฤตการณ์ของแพลทเป็น ๘ ระดับนี้ทำให้เราเกิดความเข้าใจในความแตกต่างของปัญหาและวิกฤตการณ์ที่มีความรุนแรงไม่เท่ากัน ในการศึกษาของแพลทเขาได้เน้นว่าปัญหาและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในระดับหนึ่ง ๆ นั้น ถ้าไม่ได้รับการแก้ไขในเวลาอันสมควรก็จะมีโอกาสที่จะพัฒนาไปสู่ระดับที่รุนแรงเพิ่มขึ้น อาทิเช่น ปัญหาการแบ่งผิวซึ่งมีลักษณะเป็นวิกฤตการณ์ระดับที่ ๓ ในสังคมอเมริกัน ก็อาจจะเปลี่ยนเป็นวิกฤตการณ์ระดับที่ ๒ ได้ถ้าไม่ได้แก้ไขในระยะเวลาอันสมควร

สำหรับทางการเมืองนั้น เลโอนาร์ด บินเดอร์ (Leonard Binder)

ได้อธิบายว่า ในสภาวะที่ระบบการเมืองหนึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะทันสมัย ระบบการศึกษาและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้ก่อกระตุ้นให้คนมีความรู้สึกรุนแรงเพิ่มมากขึ้นในเรื่องของสิทธิและความเสมอภาคตลอดจนความสามารถ ลักษณะเช่นนี้ก็คือนิยามของการพัฒนาซึ่งบินเดอร์ได้จัดแบ่งประเภทของวิกฤตการณ์ทางการเมืองออกเป็น ๔ ประเภท คือ^๑

๑. วิกฤตการณ์ในเรื่องของเอกลักษณ์ หรือ Identity Crisis วิกฤตการณ์ทางการเมืองชนิดนี้ก็คือ วิกฤตการณ์ทางด้านของเอกลักษณ์ของสมาชิกในชุมชนการเมืองในระยะที่เริ่มสร้างชาติหรือในช่วงการรวมชาติของประเทศที่ได้เอกราชใหม่ ๆ ซึ่งอาจจะมีผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลได้

^๑Binder, Leonard, et al. Crises and Sequences in Political Development.

๒. วิกฤตการณ์ทางด้านความชอบธรรม หรือ Legitimacy Crisis ความขัดแย้งในเรื่องของความชอบธรรมอาจนำไปสู่การตั้งข้อสงสัยและโค่นล้มระบบที่เป็นอยู่ เพื่อสร้างความชอบธรรมขึ้น

๓. วิกฤตการณ์ในการมีส่วนร่วม หรือ Participation Crisis วิกฤตการณ์นี้เกิดขึ้นในขณะที่มีพลชนมีความปรารถนอยกจะมีส่วนร่วมทางการเมือง ในขณะที่ระบบการเมืองที่เป็นอยู่ไม่อาจตอบสนอง หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมได้ ทั้งนี้เนื่องจากสถาบันและกลไกทางการเมืองไม่อยู่ในสภาพที่เอื้ออำนวย วิกฤตการณ์ทางการมีส่วนร่วมนี้ก็จะทำให้เกิดการลั่นสะเทือนเสถียรภาพของระบบการเมืองที่เป็นอยู่ได้

๔. วิกฤตการณ์ในด้านการกระจายทรัพยากร หรือ Distribution Crisis วิกฤตการณ์นี้เกิดจากการขาดความยุติธรรมและการขาดประสิทธิภาพในการที่จะกระจายทรัพยากร ซึ่งหมายรวมทั้งสินค้าและบริการในแง่เศรษฐกิจต่าง ๆ วิกฤตการณ์เช่นนี้นำไปสู่ความรุนแรงทางการเมืองได้เช่นกัน

๕. วิกฤตการณ์ในเรื่องของการเข้าถึงประชาชน หรือ Penetration Crisis วิกฤตการณ์ประเภทนี้เป็นผลมาจากการที่ระบบการเมืองไม่อาจจะสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนอย่างทั่วถึง ทั้งนี้ เมื่อระบบการเมืองเปลี่ยนแปลงจากระบบเก่ามาสู่ระบบใหม่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมและความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลจำเป็นจะต้องระดมพลังทางด้านต่าง ๆ เพื่อรับความเปลี่ยนแปลง จึงเป็นไปได้ว่า รัฐบาลอาจจะไม่มีความสามารถที่จะทำให้ประชาชนเข้าใจและทำตามสิ่งซึ่งเป็นนโยบายสาธารณะอันเป็นการทำหน้าที่ของรัฐบาลอย่างหนึ่ง

จากความหมายและคำอธิบายคำว่าวิกฤตการณ์ทั้งหมดที่กล่าวมา พอจะสรุปได้ว่า วิกฤตการณ์ทางการเมืองก็คือ สถานการณ์ที่เกิดมีความขัดแย้งรุนแรงทางการเมืองขึ้น เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ เป็นช่วงเวลาที่จะต้องมีการตัดสินใจกระทำหรือหยุดกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง และวิกฤตการณ์ทางการเมืองนั้นจะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น และส่งผลกระทบต่อบุคคลผู้มีส่วนร่วมในระบบการเมืองนั้นเสมอ ส่วนผลที่เกิดขึ้นจะรุนแรงแค่ไหนเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับว่า วิกฤตการณ์ที่เกิดจะรุนแรงมากน้อยเพียงใด

ในการจัดการกับวิกฤตการณ์ทางการเมือง (crisis management) นั้น รัฐบาล ในยามวิกฤตการณ์ก็ต้องมีอำนาจในการที่จะจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในระยะเวลาใดเวลาหนึ่งตามความจำเป็นและความเหมาะสม ซึ่งถ้าเกิดขึ้นในสังคม ประชาธิปไตยแล้วการใช้มาตรการต่าง ๆ เหล่านั้นก็ต้องมีเหตุผลและไม่ขัดต่อหลักการ ประชาธิปไตย ทั้งนี้เพื่อให้ระบบดำรงอยู่ได้ สำหรับระบบการเมืองที่มีลักษณะกึ่งประชาธิปไตยนั้น การใช้มาตรการต่าง ๆ ในยามที่เกิดวิกฤตการณ์อาจนำไปสู่สภาวะของเผด็จการได้ โดยเฉพาะ ถ้าปราศจากความยินยอมพร้อมใจและการกำหนดใช้มาตรการต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล

✓ ถ้าจะนำความคิดเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองมาเป็นกรอบในการพิจารณา ระบบการเมืองไทยนั้น นับตั้งแต่การเมืองในยุคใหม่ของประเทศไทยได้เริ่มต้นขึ้นในปิตุทิศกราช ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ประเทศไทยในฐานะประเทศกำลังพัฒนาประเทศหนึ่งก็ได้ประสบกับการ เปลี่ยนแปลงทางการเมืองมาหลายครั้งหลายหน ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๔ นั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในลักษณะที่เป็นการใช้กำลังทางทหาร ทั้งหมด ๑๖ ครั้งด้วยกัน ในการเปลี่ยนแปลงทั้ง ๑๖ ครั้งนี้แยกเป็นการปฏิวัติ ๔ ครั้ง รัฐประหาร ๔ ครั้ง การปฏิรูป ๑ ครั้ง และการกบฏ ๗ ครั้ง นอกจากนั้นก็ยังมีการ เปลี่ยนแปลงในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ที่ต่างจากการเปลี่ยนแปลงทั้ง ๑๖ ครั้งทีกล่าวมา

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งต่าง ๆ เหล่านี้แท้ที่จริงแล้วก็คือ วิกฤตการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในระบบการเมืองที่กำลังพัฒนาตามที่นักรัฐศาสตร์เห็นว่าเป็น สถานการณ์ที่ย่อมจะต้องเกิดขึ้นในช่วงใดช่วงหนึ่งของการพัฒนา เนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลง ทุก ๆ ด้านของกิจกรรมและความคิดของคนในระบบการเมืองนั้น ๆ นักวิชาการของไทย คือ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และพีรศัย จันทวรินทร์ ก็ได้เสนอแบบจำลองอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเหล่านี้ว่าเป็น "วงจรอุบาทว์ของการเมืองไทย"^๑

^๑ชัยอนันต์ สมุทวณิช และพีรศัย จันทวรินทร์, (รวบรวม), ข้อมูลพื้นฐาน : กิ่งศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย, (กรุงเทพ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๔.

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นมีนักรัฐศาสตร์ให้ความสนใจ และทำการศึกษามาแล้วเป็นจำนวนมาก แต่สิ่งที่ยังขาดก็คือ การทำการศึกษาถึงปัจจัยอันสำคัญ ของระบบการเมืองปัจจัยหนึ่ง ได้แก่ ระบบสื่อมวลชน ยังไม่มีการศึกษาวิจัยใด ๆ เกี่ยวกับ สื่อมวลชนกับระบบการเมืองของไทย ทั้งนี้เนื่องมาจากการศึกษาเรื่องของการสื่อสารทางการเมือง (political communication) นั้นยังเป็นสาขาวิชาที่ใหม่อยู่มาก นักวิชาการ ตะวันตกก็เพิ่งจะเริ่มให้ความสนใจกับการศึกษาด้านนี้เมื่อไม่นานมานี้เอง ในประเทศไทยนั้นก็เช่นกัน กล่าวได้ว่า การศึกษาเรื่องของการสื่อสารทางการเมืองยังเป็นเรื่องใหม่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในแขนงวิชาอื่น ๆ ทางด้านรัฐศาสตร์ จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ในระบบการเมืองไทยนั้น สื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับระบบการเมืองอย่างไร มีบทบาทและหน้าที่อย่างไรโดยเฉพาะในยามที่เกิดวิกฤตการณ์

โดยทางทฤษฎีแล้ว สื่อมวลชนอันประกอบด้วย หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และ ภาพยนตร์ จะถูกกำหนดให้มีหน้าที่เช่นไรก็ย่อมขึ้นอยู่กับระบบใหญ่ของสังคมนั้น หรือถ้าจะพูดให้ ชัดลงไป สื่อมวลชนจะถูกกำหนดให้กระทำหน้าที่โดยเป็นไปตามระบบหรือรูปแบบการปกครอง และการเมืองในสังคมนั้น ๆ สังคมที่มีรูปแบบการปกครองและการเมืองเป็นเผด็จการ สื่อมวลชน ก็จะถูกกำหนดให้กระทำหน้าที่อย่างหนึ่งซึ่งแตกต่างไปจากสังคมที่มีรูปแบบการปกครองและการเมืองในลักษณะอื่น ๆ ถ้าหากจะพิจารณาในรายละเอียดของจุดกำเนิด วัตถุประสงค์ ลิทธิในการใช้สื่อมวลชน การควบคุม และการสนองต่อระบบใหญ่ตามแนวคิดของ เฟรด เอส ซีเบอร์ท เรออดอร์ พีเตอร์สัน และ วิลเบอร์ แชรหม^๑ แล้ว ก็จะได้เห็นว่า ความสัมพันธ์ของสื่อมวลชนซึ่งเป็นระบบย่อยต่อระบบการปกครองและการเมืองของแต่ละสังคมนั้น จะมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ในสังคมที่มีระบบการปกครองและการเมืองแบบอำนาจ นิยม สื่อมวลชนก็就会被กำหนดหน้าที่ให้ เป็นไปเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมนโยบายของรัฐบาลที่ กำลังทรงอำนาจ และเพื่อรับใช้รัฐ การควบคุมสื่อมวลชนก็จะมีกลไกที่ถูกกำหนดขึ้นโดยรัฐบาล อาทิ การออกใบอนุญาต การใช้ระบบเซ็นเซอร์ การวิพากษ์วิจารณ์จักรกลทางการเมืองและ เจ้าหน้าที่ปกครองที่กำลังมีอำนาจอยู่ในขณะนั้นจะเป็นสิ่งต้องห้าม

^๑เฟรด เอส ซีเบอร์ท เรออดอร์ พีเตอร์สัน และวิลเบอร์ แชรหม.

ทฤษฎีสื่อสารมวลชน. แปลโดย เกษม ศิริสัมพันธ์ (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์, ๒๕๑๓), หน้า ๖.

ในสังคมที่มีระบบการปกครองและการเมืองตามแนวคิดอิสลามนิยม สื่อมวลชนก็จะถูกกำหนดหน้าที่ให้ เป็นไปเพื่อแจ้งข่าวสาร ให้ความบันเทิง เพื่อการค้า และที่สำคัญก็คือทำหน้าที่เพื่อช่วยในการแสวงหาสัจจะ และเพื่อควบคุมรัฐบาล ในระบบเช่นนี้ การควบคุมสื่อมวลชนจะเป็นไปโดย "ขบวนการพิสูจน์ตนเองของสัจจะ" ใน "ตลาดเสรีของความคิดเห็น" และ " ขบวนการทางศาลยุติธรรม" สิ่งต้องห้ามสำหรับสื่อมวลชนตามแนวคิดอิสลามนิยม ก็คือ การหมิ่นประมาท อนาคต หยาบคาย และการยุยงให้เกิดความกระด้างกระเดื่องในยามสงคราม ลักษณะสำคัญของสื่อมวลชนในระบบนี้ ก็คือ การทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมรัฐบาลและในการสนองความต้องการอย่างอื่น ๆ ของสังคม

สำหรับในสังคมที่ใช้ระบบการปกครองและการเมืองแบบเบ็ดเสร็จนิยม (คอมมิวนิสต์) นั้น สื่อมวลชนได้ถูกกำหนดให้ช่วยในการสร้างความสำเร็จ ความสืบเนื่องในอุดมการณ์ทางการเมืองและอำนาจของพรรค โดยรัฐบาลจะเป็นผู้ควบคุมดูแลและดำเนินการทาง เศรษฐกิจของสื่อมวลชนทั้งหมด สิ่งต้องห้ามสำหรับสื่อมวลชนในระบบคอมมิวนิสต์ก็คือ การวิพากษ์วิจารณ์จุดมุ่งหมายของพรรคและอุดมการณ์ทางการเมือง

ส่วนในสังคมที่ยึดแนวคิดทางด้านความรับผิดชอบต่อสังคม สื่อมวลชนจะมีลักษณะที่คล้ายกับสื่อมวลชนในระบบที่ยึดแนวคิดด้านอิสลามนิยมมากที่สุด ผิดกันแต่ว่าในระบบเช่นนี้ สื่อมวลชนจะมีพันธะของความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น และจะกระทำหน้าที่สำคัญ คือ การยกการขัดแย้งขึ้นสู่ระดับของการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อที่รัฐและกลไกต่าง ๆ ของรัฐ จะได้นำความคิดต่าง ๆ ก็นั้นไปเลือกใช้ให้เป็นประโยชน์ที่สุดและยุติธรรมต่อส่วนรวมที่สุด

จะเห็นได้ว่า การที่สื่อมวลชนได้ถูกกำหนดให้กระทำหน้าที่ในลักษณะที่ต่างกัน ในสังคมต่าง ๆ กัน การควบคุมสื่อมวลชนในแต่ละสังคมก็จะมีลักษณะที่ต่างกันไปด้วย อย่างไรก็ตาม ในยามที่มีวิกฤตการณ์เกิดขึ้นในระบบนั้น สื่อมวลชนย่อมจะต้องถูกควบคุมมากกว่าปรกติธรรมดา อันเป็นผลมาจากการที่สัมพันธ์ภาพระหว่างระบบย่อยต่าง ๆ ในระบบการเมืองถูกกระทบกระเทือน รวมทั้งสัมพันธ์ภาพระหว่างระบบสื่อมวลชนกับระบบการเมืองด้วย

ในยามที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองแต่ละครั้งของไทย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมานั้น ทุกครั้ง สื่อมวลชนได้ถูกดึงเข้ามาเป็นเครื่องมือของผู้ก่อการและผู้มีอำนาจในขณะนั้น การปฏิบัติรัฐประหารทุกครั้งจะต้องมีการ เข้าควบคุม เครื่องมือสื่อสารมวลชนโดยเฉพาะวิทยุและโทรทัศน์ เพราะสื่อมวลชนเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารจากรัฐบาลไปสู่ประชาชน ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความจริงที่ว่า ข้อมูลข่าวสารคืออำนาจ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่สามารถจะควบคุมกลไกในการสื่อสารไปยังมวลชนได้ย่อมจะสามารถควบคุมระบบได้ทั้งระบบ ดังนั้นจึง เป็น เรื่องน่าสนใจที่จะทำการศึกษา เรื่องสื่อมวลชนกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองของไทย

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

ในการศึกษาเรื่องสื่อมวลชนกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองของไทย ผู้ศึกษามีวัตถุประสงค์ ๒ ประการคือ

๑. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารมวลชนกับระบบการเมืองของไทย โดยเฉพาะในยามที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญ ทั้งนี้เพื่อที่จะได้เข้าใจบทบาทหน้าที่ ผลกระทบของสื่อมวลชนที่มีต่อบุคคลและต่อสังคม ตลอดจนจนกระทั่งทำความเข้าใจในโครงสร้าง การดำเนินการและการควบคุมสื่อมวลชน

๒. เพื่อที่จะนำข้อมูลและความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ในข้อ ๑ มาเป็นแนวทางสร้างแบบจำลองเพื่อใช้ในการอธิบายและทำนายปรากฏการณ์ดังกล่าว ทั้งนี้ แบบจำลองที่จะสร้างขึ้น ก็คือ ตัวทฤษฎีว่าด้วยสื่อมวลชนและวิกฤตการณ์ทางการเมืองในประเทศไทย

ฐานคติ

จากสภาพความเป็นมาและความสำคัญของ เรื่องและวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้วข้างต้น จึงได้ตั้งฐานคติไว้เป็นแนวทางการศึกษาดังนี้ สื่อมวลชนไทยทำหน้าที่เป็น เครื่องมือในการสื่อสาร และการควบคุมมวลชนในระบบการเมืองของไทย โดยกลุ่มผู้มีอำนาจที่แท้จริงทางการเมืองเป็นผู้มีสิทธิในการใช้และกำหนด เงื่อนไขแห่งการดำเนินการ

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาเรื่องสื่อมวลชนกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ดังนี้คือ

๑. จะทำการศึกษาเปรียบเทียบกรณีวิกฤตการณ์ทางการเมืองซึ่งเป็นวิกฤตการณ์ครั้งสำคัญ ๒ ครั้งด้วยกัน คือ วิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และวิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ การกำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้เช่นนี้ก็ด้วยเหตุผลที่ว่า วิกฤตการณ์ทางการเมือง ๒ ครั้งดังกล่าวเป็นวิกฤตการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญที่สุดของการเมืองไทยในยุคปัจจุบัน วิกฤตการณ์ทั้ง ๒ ครั้ง มีลักษณะร่วมที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันหลายประการ กล่าวคือ ในด้านของความคล้ายคลึง วิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง มีลักษณะที่เกิดจากมวลชน อันประกอบด้วยนิสิตนักศึกษาและประชาชนทั่วไป ผิดจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองครั้งอื่น ๆ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นโดยกลุ่มบุคคลซึ่งอยู่ในวงการทหารและวงการเมืองเท่านั้น ประชาชนหรือมวลชนมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือส่วนได้ส่วนเสียอย่างแท้จริง วิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้งเป็นวิกฤตการณ์ที่มีลักษณะรุนแรงถึงขั้นมีการเสียชีวิตผู้คนเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้น ในขณะที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง สื่อมวลชนทุกชนิดต่างก็มีบทบาทในการสื่อสารถ่ายทอดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไปยังประชาชน มีการให้ความเห็นทัศนคติ และเป็นสื่อกลางแห่งการแลกเปลี่ยนความคิดและความขัดแย้งทางการเมือง โดยเฉพาะสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ ในด้านของความแตกต่างนั้น วิกฤตการณ์ทั้ง ๒ ครั้งให้ผลที่เป็นไปในทางตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ วิกฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ส่งผลให้ลักษณะความเป็นประชาธิปไตย "เบ่งบาน" ในขณะที่วิกฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๖ ส่งผลให้เกิดการปกครองประเทศในลักษณะที่เป็นเผด็จการ มีการควบคุมสื่อมวลชนอย่างเข้มงวดกวดขัน

๒. ในการศึกษาเรื่องสื่อมวลชนนี้จะเน้นหนักเป็นพิเศษที่หนังสือพิมพ์ เนื่องจากเป็นสื่อมวลชนที่ปรากฏเป็นหลักฐาน สามารถนำมาอ้างอิงได้ง่าย แต่ในขณะเดียวกัน ผู้ศึกษาก็จะพยายามค้นคว้าหาหลักฐานจากสื่อมวลชนประเภทไฟฟ้า ได้แก่ วิทยุและโทรทัศน์ ซึ่งย่อมจะต้องปรากฏมีเป็นแถบบันทึกเสียงและแถบบันทึกภาพอยู่ด้วยตามหน่วยงานและสถาบันสื่อมวลชนต่าง ๆ

๓. จะมีการนำเหตุการณ์หรือเรื่องราวเกี่ยวกับสื่อมวลชนและการเมืองครั้งต่าง ๆ มาเทียบเคียงกับการศึกษากรณีวิกฤตการณ์ทั้ง ๒ ครั้งตามสมควร

วิธีดำเนินการวิจัยและข้อจำกัดของการศึกษา

๑. การวิจัยนี้จะกระทำโดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (documentary research) เป็นหลัก เอกสารที่ใช้วิเคราะห์ประกอบด้วยหนังสือ บทความ เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง ตลอดจนการศึกษาจากหนังสือพิมพ์และหลักฐานจากสื่อมวลชนอื่นในช่วงวิกฤตการณ์ดังกล่าว

๒. การวิเคราะห์เนื้อหาสื่อมวลชน (content analysis) ในการศึกษาเรื่องสื่อมวลชนกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการวิเคราะห์เนื้อหาสื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อที่จะได้คำตอบเกี่ยวกับโครงสร้าง หน้าที่ บทบาท และผลกระทบที่สื่อมวลชนมีต่อบุคคล และระบบการเมือง

๓. การประเมินบทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชนจากข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหา ทั้งนี้โดยกรอบการประเมินในเชิงโครงสร้างหน้าที่ (Structural - Functional Analysis) และในเชิงการสื่อสารและการควบคุม (Cybernetic Analysis)

๔. ทฤษฎีและแนวคิดต่าง ๆ ที่นำมาเป็นกรอบในการศึกษานี้ และทฤษฎีหรือความรู้ที่จะได้จากการศึกษานี้ ผู้ศึกษาจะใช้วิธีการอธิบายที่อาศัยแบบจำลอง (model) เป็นหลัก ทั้งนี้ เพราะแบบจำลองจะมีหน้าที่ดังนี้คือ

๔.๑ สามารถที่จะจัดระเบียบข้อมูลที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน และแสดงความคล้ายคลึง ความเกี่ยวข้องของส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านั้น เพื่อที่จะนำส่วนของสารสนเทศที่ต่างแยกกันอยู่มารวมเป็นรูปแบบที่มีความหมาย

๔.๒ สามารถที่จะนำไปสู่การค้นพบข้อเท็จจริงใหม่และวิธีการใหม่ ๆ การทำหน้าที่ค้นพบข้อมูลใหม่ของแบบจำลองนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการที่จะอธิบาย ทำนายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นของแบบจำลองเองด้วย

๔.๓ สามารถที่จะช่วยทำนายปรากฏการณ์ซึ่งมีทั้งทางด้านที่เป็นการทำนายในเชิงคุณภาพ และการทำนายในเชิงปริมาณ

๔. ข้อจำกัดที่สำคัญของการศึกษานี้ก็คือ การศึกษาเนื้อหาของสื่อมวลชนที่เป็นสื่อประเภทไฟฟ้าได้แก่วิทยุและโทรทัศน์ (ซึ่งแตกต่างจากสื่อสิ่งพิมพ์ในแง่ของเจ้าของและกระทำการ) โดยเหตุที่ข้อมูลหลักฐานจากสื่อมวลชนทั้งสองนี้ขาดการเก็บรักษาอย่างเป็นระบบจึงทำให้เกิดความยุ่งยากในการค้นคว้า ข้อมูลส่วนใหญ่จึงมีลักษณะที่ไม่สู้จะสมบูรณ์และจำเป็นจะต้องอ้างอิงเอาจากสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์ด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาจะพยายามเก็บข้อมูลในลักษณะที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิก่อน อาทิเช่น การเก็บข้อมูลจากบทวิทยุ แถบเสียงบทโทรทัศน์ กำหนดเวลาการเสนอรายการ และจะใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากหลักฐานอื่น ๆ เป็นเครื่องตรวจสอบความถูกต้องอีกชั้นหนึ่ง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษา เรื่องสื่อมวลชนกับวิกฤตการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้ศึกษาในด้านการแสวงหาความรู้ในด้านการสื่อสารทางการเมือง ซึ่งยังมีผู้ทำศึกษาน้อยมาก การศึกษานี้จะเป็นโอกาสให้ผู้ศึกษาได้แสวงหาข้อมูลอันเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชนและระบบการเมืองของไทยในระดับที่เป็นทั้งความลึกซึ้งและในขอบเขตที่กว้างขวาง อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการโดยตรง เพราะความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้จะสามารถนำไปถ่ายทอดสู่นิสิตนักศึกษาและผู้สนใจ ตลอดจนเป็นแนวทางนำไปสู่การศึกษาในเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป

นอกจากนั้น ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับอีกอย่างหนึ่งก็คือ การพัฒนาทฤษฎีและแบบจำลองด้านการสื่อสารทางการเมือง ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

การเสนอเนื้อหา

ในการเสนอผลการศึกษานั้น ผู้ศึกษาได้กำหนดเค้าโครงของเรื่องเรียงตามลำดับดังนี้

บทที่ ๑ บทนำเป็นการชี้แจงถึงความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง วัตถุประสงค์ ฐานคติ ขอบเขตของการศึกษา วิธีดำเนินการวิจัย ตลอดจนประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ ๒ ทฤษฎีและแนวความคิดว่าด้วยสื่อมวลชนและระบบการเมือง เป็นการเสนอ ทฤษฎีและแนวความคิดว่าด้วยสื่อมวลชนและระบบการเมืองตามที่นักรัฐศาสตร์และนักนิเทศศาสตร์ ได้ศึกษาไว้

บทที่ ๓ ระบบสื่อสารมวลชนของไทย เป็นการกล่าวถึงประวัติความเป็นมา โครงสร้าง หน้าที่และบทบาทของสื่อมวลชนไทยในยามปรกติ

บทที่ ๔ วิฤตการณ์ทางการเมือง ๒ ครั้ง คือ วิฤตการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และวิฤตการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ เป็นการกล่าวถึงความเป็นมาและสาเหตุของวิฤตการณ์ ตลอดจนการสื่อสารและการควบคุมสื่อมวลชนอันเป็นผลมาจากวิฤตการณ์ทั้งสองครั้ง

บทที่ ๕ สื่อมวลชนในวิฤตการณ์ทางการเมือง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาสื่อมวลชนในวิฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง ๒ ครั้ง

บทที่ ๖ บทวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชนในวิฤตการณ์ทางการเมือง เป็นการวิเคราะห์และวิพากษ์สื่อมวลชนในด้านต่าง ๆ การเปรียบเทียบความแตกต่างของ สื่อมวลชนในวิฤตการณ์ทั้ง ๒ ครั้ง และการสร้างแบบจำลองเพื่อใช้อธิบายความสัมพันธ์ของ สื่อมวลชนกับวิฤตการณ์ทางการเมือง

บทที่ ๗ บทสรุป เป็นการสรุปข้อมูลการวิเคราะห์ วิพากษ์อันเป็นผลรวมจาก การศึกษาทั้งหมด